

Ухач В. З.

*к. і. н., доцент, доцент кафедри
теорії та історії держави і права
Західноукраїнського
національного університету*

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО САМОСТІЙНИЦЬКОГО РУХУ (40 – сер. 50-х рр. ХХ ст.)

Процеси національного відродження кінця 80-х – поч. 90-х років ХХ ст., розгортання національних рухів у значній мірі посприяли усталенню проблематики українського національно-визвольного руху. Водночас, у контексті інструментарію державної політики пам'яті молоді, незалежної України, вкрай важливим поставало питання інституційних заходів, що на нашу думку, за взірцем насамперед країн Балтії, Центрально-Східної Європи, які позбувались спадщини прокомуністичних режимів, свого роду «уконституювали» б діяльність як державних, так і громадських організацій у сфері повернення історичної пам'яті, зокрема і про національно-визвольну боротьбу. У цьому контексті важлива роль відводилася Українському інституту національної пам'яті (далі – УІНП).

Науковий доробок сучасної української історіографії в царині інституціалізації досліджень боротьби суб'єктів українського національно-визвольного руху окресленого періоду є не достатньо дослідженим. У цій тематичній ніші варто виокремити напрацювання таких науковців, як В. В'ятровича, О. Гриценка, С. Кульчицького, І. Мамонтова, В. Федоренка.

Ми ж поставили за *мету* проаналізувати окремі аспекти діяльності УІНП у контексті відновлення та збереження історичної пам'яті про український самостійницький рух 40 – сер. 50-х рр. ХХ ст.

Український інститут національної пам'яті був утворений Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 року № 764 як «центральный орган виконавчої влади із спеціальним статусом» [1]. Урядовою Постановою № 927 від 5 червня 2006 року «Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті», новий орган (п. 1 Положення) є «спеціальним уповноваженим центральним органом влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу» [2, с. 438]. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 664 спеціальний статус було знято [3].

Програма діяльності УІНП передбачала: «реалізацію державної політики та координацію діяльності у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу; *забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за встановлення державності України у ХХ столітті* (тут і далі курсив наш – В.У.), історичного минулого Українського народу, в тому числі усіх форм репресій; здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті жертв

голодоморів та політичних репресій, учасників національно-визвольної боротьби; висвітлення та пропаганду славних сторінок історії України, видатних українців та видатних колективів у всіх сферах життя; розробку гуманітарних та економічних засад розвитку майбутнього України в контексті незворотності державності; створення Центрального державного архіву національної пам'яті і цілий ряд інших напрямів» [1].

За часів Президента В. Ющенка та головування УІНП І. Юхновського найактуальнішими проблемами діяльності інституту були: питання Голодомору 1932-1933 років в Україні; політичних репресій тоталітарного режиму проти Українського народу; розбудови національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» [4]; створення Архіву національної пам'яті (електронної бази архівних документів подій, пов'язаних з українським визвольним рухом ХХ століття, політичними репресіями, голодомором тощо) [5, с. 17].

У переліку пріоритетних напрямів праці УІНП і український визвольний рух 20-50-х років ХХ століття, зокрема опрацювання концепції та підготовка проекту Закону України «Про українську збройну визвольну боротьбу 1917-1956 років, статус і соціальний захист її учасників», збір доказової бази з метою аргументації необхідності прийняття цього закону [1].

Об'єктивна оцінка, на нашу думку, роботі УІНП за період 2006-2010 років подана О. Гриценком. По-перше, науковець слушно стверджує, що у перші чотири роки робота УІНП значно обмежувалась недостатнім фінансуванням та кадровим потенціалом. По-друге, інституційна розмитість поставлених завдань між установами часто ставала причиною відсутності організаційної відповідальності за їх виконання. По-третє, О. Гриценко, не безпідставно наголошує на низькому коефіцієнті практично втілених в життя проектів УІНП. Зокрема, не розпочали праці ні Архів національної пам'яті, а ні науково-дослідна установа, лишень у Львові, Чернігові і Сумах інститут мав аж по 1 (!) представнику. На думку науковця, причинами такого становища була не тільки фінансова складова, але й позиція очільників провладних органів, які розглядали УІНП як «... допоміжну Інституцію з незначним потенціалом ...» [2, с. 451, 457], своєрідним тихим супротивом, або і небажанням інших відомств (Держархів, «силові» відомства), обласних державних адміністрацій ділитися власними повноваженнями та архівними ресурсами [2, 457].

За часів В. Януковича в аналізі діяльності УІНП можна виокремити наступні специфічні риси: по-перше, в контексті проголошеної адмінреформи було законодавчо ліквідовано його виконавчу функцію та «перепрофільовано» «в науково-дослідну установу в управлінні Кабінету Міністрів» [6, 857-858]; по-друге, як «галузєва наукова установа прикладного допоміжного щодо урядових структур характеру ...» [2, с. 858]. Пріоритетом роботи тодішнього УІНП стали не так наукові розробки, як «забезпечення важливих державних заходів» [2, с. 862].

Події «революції гідності» та прихід нової владної команди ознаменують подальше законодавче унормування діяльності УІНП. Безперечно знаковою, на

нашу думку, подією стало прийняття українським парламентом 9 квітня 2014 року чотирьох так званих законів про декомунізацію (набули чинності 21 травня 2015 р.). Зупинимось лише на аналізі Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», від 9 квітня 2015 р., № 314-VIII [7]. Цей закон, зрештою, як і інші, з пакету декомунізаційних, викликав суспільно-політичні дискусії. Водночас, фактично вперше на законодавчому рівні, борцями за незалежність України було визнано ОУН, УПА, Поліську Січ (Т. Бульби-Боровця), УНРА, УГВР, а держава надавала соціальні гарантії борцям за незалежність України у ХХ столітті та членам їхніх сімей. Отже, держава визнавала той факт, що борці за незалежність України у ХХ столітті, зіграли головну роль у відновленні Української держави, і така боротьба вважалася правомірною [7].

Таким чином, по-перше, у період розгортання національного відродження кінця 1980 – поч. 1990-х років та в перші роки незалежності відбувався складний процес легітимізації проблематики українського визвольного руху, що зумовлювалося як клубком суперечностей подолання пострадянського тоталітарного минулого, так і складністю процесів початкового етапу розбудови незалежної України, відсутністю чіткої системної програми державного будівництва у всіх сферах життєдіяльності суспільства. По-друге, Український інститут національної пам'яті, попри покладені на нього завдання відновлення та збереження національної пам'яті українського народу, на нашу думку, з причин фінансових труднощів, недостатнього кадрового укомплектування, а то й ігнорування його функцій з боку владних органів, так і не зумів набути розмаху та масштабності проведеної роботи у порівнянні із аналогічними інституційними органами європейських країн, зокрема Польщі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Український інститут національної пам'яті. URL: http://ura.in.ua/book/page_id=6/ (дата звернення 02.04.2021 р.).
2. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ: К.І.С., 2017. С. 438, 451, 457, 858, 862.
3. Про Український інститут національної пам'яті. URL: www.memori.gov.ua/254.htm (дата звернення 24.07.2018 р.) (дата звернення 02.04.2021 р.).
4. Указ Президента України № 400/2006 від 17.05.2006 р. «Про надання «Державному історико-меморіальному заповіднику «Биківнянські могили» статусу національного». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4002006-4226> (дата звернення 13.07.2018 р.)
5. Папакін Г. В. Українські визвольні змагання 1939-1956 років: джерелознавчий аспект / Інститут історії України, НАН України. Київ 2012. С. 17.

6. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Українського інституту національної пам'яті» від 12.01.2011 р., № 8. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8-2011-n> (дата звернення 24.03.2021 р.).*
7. *Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 9.04.2015 р., № 317-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/314-19> (дата звернення 03.04.2021 р.).*